

Andersen, A. J. W. & Haugland, S. H. (2025). Med oppmerksomheten rettet mot menneskers livsvilkår – en introduksjon til bokens prosjekt. I A. J. W. Andersen & S. H. Haugland (Red.), *Perspektiver på psykososial helse* (s. 11–17). Fagbokforlaget. DOI: <https://doi.org/10.55669/oa550200>

Innledningskapittel

Med oppmerksomheten rettet mot menneskers livsvilkår – en introduksjon til bokens prosjekt

Anders Johan W. Andersen og Siri Håvås Haugland

«Vi kan ikke stige ned i samme elv to ganger, fordi både elven og vi selv er blitt forandret i mellomtiden». Dette utsagnet er tilskrevet den greske filosofen Heraklit, og brukes som en illustrasjon på en grunnleggende erkjennelse om at verden kontinuerlig er i bevegelse. Det gjør også at de ordene vi bruker for å beskrive ulike aspekter i verden, endrer seg med tiden. Dette viser seg på mange samfunnsområder. Ord og begreper som tidligere var i daglig bruk og ble betraktet som uproblematisk, kan senere bli oppfattet som både diskriminerende og krenkende.

Innen skjønnlitteraturen har dette gitt seg utslag i at enkelte bøker blir språklig gjennomgått og ord og begreper blir byttet ut for å gi bøkene et mer moderne og språklig akseptabelt uttrykk. Dette gjelder for eksempel Astrid Lindgrens omtale av Pippis far som «negerkonge». I nyere utgaver omtales han som «sydhavskonge». På beslektede måter blir også enkelte verk redigert og noe utelatt i nyere utgaver. «Visen om vesle Hoa» er for eksempel tatt ut av repertoaret i nyere utgaver av sangskattene til Torbjørn Egner. Ord og begreper tar farge av verdier og kulturelle tradisjoner som endres over tid, og krever nytt språk.

En slik begrepsutvikling finner du også innen ulike fagfelt, og da ikke minst innenfor helse- og sosialfagene. På 1700-tallet var f.eks. ordet «vanvittig» et substantiv som beskrev mennesker med bestemte helseutfordringer, mens ordet i dag mest brukes som et forsterkende adjektiv. Da Jorunn Stiansen vant Idol i 2005, viste hun med all tydelighet at ordet «sinnssyk» hadde gått samme vei. Ordet hadde for lengst mistet sin opprinnelige betydning innen helse- og sosialtjenestene. Slik kunne vi fortsatt.

Dette handler om at både forståelser og beskrivelser av menneskelige fenomener og problemer endrer seg og krever nye ord, men også at fenomener og problemområder oppstår og forsvinner som følge av utviklingen. Det betyr at enkelte begreper skrives inn i historien, mens andre vokser frem som mer sentrale. Vi trenger nye ord for nye fenomener. Historien viser at denne utviklingen ikke nødvendigvis skjer uten motsetninger og kamp, og slike endringer tar derfor ofte tid både i offentligheten og i ulike fagfelt.

Psykososial helse er en forholdsvis ny begrepsammenstilling på norsk, og passer inn i en slik innramming. Det er noen perspektiver og tradisjoner som ønskes tydeligere løftet frem gjennom en slik begrepsammenstilling. Det skaper behov for å utforske og beskrive de faglige perspektivene og de samfunnsutfordringene som rammes inn av begrepet.

Gjennom å peke på noen sentrale utfordringer knyttet til helse og livsvilkår i Norge vil forfatterne av denne boken gi psykososial helse et klarere meningsinnhold og angi en retning for hvordan disse utfordringene kan møtes på en måte som skaper et bedre samfunn for alle. Det handler om utfordringer i mellomrommet mellom individ og samfunn, mellom det personlige og det fellesmenneskelige, mellom det sagte og erkjente og det usagte og ikke erkjente, mellom det naturgitte og det kulturbestemte.

Formålet med antologien er å utforske og kritisk diskutere det livsinnholdet og den verdensanskuelsen som dekkes av psykososial helse. Det er bokens røde tråd. Det har ikke vært et mål å presentere en avgrenset definisjon av hva psykososial helse er. Psykososial helse er en måte å forstå menneskers livsutfordringer på, og gjennom at dette perspektivet får plass i ulike fagfelt, vil bruken av begrepet variere både teoretisk og praktisk.

Bokens innhold og oppbygging

Vi har valgt å strukturere bokens kapitler i to hovedbolker. I den første delen har vi samlet kapitler som legger en hovedvekt på forståelser og beskrivelser av menneskers livsutfordringer og prosesser som skaper god psykososial helse, mens den andre delen forener forfattere som i hovedsak retter oppmerksomheten mot arbeid for å fremme og bedre menneskers livsvilkår og psykososiale helse. Inndelingen er konstruert, og flere av kapitlene vil omhandle tema med relevans for begge delene. Samtidig antyder det et tyngdepunkt i kapitlene, og peker på en vesentlig del av psykososial helse som fagfelt. Det handler både om teorier og praksiser.

Aller først starter vi imidlertid med et kapittel som skriver frem ulike tolkninger av psykososial helse ved hjelp av språkvitenskap og en analyse av hva som ligger iboende i selve begrepet. Professor Anders Johan W. Andersen viser hvordan begrepet til nå har blitt brukt i faglige sammenhenger, og avslutter med å trekke veksler på internasjonale definisjoner av «psychosocial health». Det er viktig å understreke at disse tolkningene av psykososial helse ikke har vært et grunnlag for de andre forfatterne i boken, og derfor ikke må forstås som en overordnet innramming av de påfølgende kapitlene.

Del 1: Psykososial helse: forståelser og beskrivelser av menneskers livsutfordringer

Den første delen består av ti kapitler, og starter med et kapittel om barn og fattigdom. Her ser dosent emerita Anne Brita Thorød og førsteamanuensis Siv Kristine Schrøder nærmere på hvordan det er mulig å forstå fattigdom og dens konsekvenser, og hva dette kan bety for de offentlige tjenestenes innsats overfor barn i fattige familier. De viser særlig oppmerksomhet overfor den sosiale dimensjonen og viser hvordan fattigdom gir utfordringer i mellomrommet mellom individ og samfunn.

I neste kapittel retter professor Carsta Simon oppmerksomheten mot evolusjonsteori. Den forklarer hvordan psykososial helse påvirkes ved at premisene er lagt både i vår genetiske arv og i hver persons erfarte samspill med omgivelsene. Forfatteren viser hvordan danning av vaner som muliggjør god psykososial helse, kan forklares og håndteres med utgangspunkt i et evolusjonært perspektiv.

Førsteamanuensis Hildegunn Marie Tønnessen Seip og professor emeritus Dagfinn Ulland argumenterer for at psykososial helse handler om hvordan hver enkelt av oss skaper mening i livet, og peker på betydningen av at helsearbeidere forstår og arbeider med eksistensielle og kulturelle temaer. Deres kapittel øker forståelsen for hvorfor og hvordan eksistens og kultur kan være viktige og helsefremmende temaer i psykososialt arbeid.

Psykososial helse som forbindelser mellom mennesker og materialitet gir rammen for kapitlet forfattet av professor emerita Inger Beate Larsen og førsteamanuensis Jan Georg Friesinger. Deres anliggende er å løfte frem betydningen av de materielle vilkårene for psykososial helse, og vise hvordan mennesker er innlemmet i det fysiske, sosiale og politiske terrenget, og hvordan dette terrenget kan bidra til å fremme eller hemme psykososial helse for beboerne i ulike bofellesskap.

Professor John-Kåre Vederhus og professor Siri Håvås Haugland vil i sitt kapittel belyse hvordan vanskelige barndomsopplevelser kan sette spor som preger mennesker også i voksen alder. Her bruker de data fra en fylkeshelseundersøkelse i Agder der mer 28 000 voksne egder deltok. De finner at de som har hatt flere typer vanskelige barndomsopplevelser, i større grad enn andre opplever livsbelastninger i voksen alder knyttet til økonomi, sosiale forhold og psykiske helse.

Førsteamanuensis Jonas Højgaard Frydenlund setter søkelys på forebyggende arbeid i sitt kapittel. Han maner til refleksjon over den bakenforliggende logikken til forebyggende arbeid, og tilbyr ulike verktøy for å hjelpe til med dette refleksjonsarbeidet. Ifølge forfatteren har ikke denne forebyggelseslogikken noe endepunkt, og kan spise seg inn på utallige områder i livet. Formålet med kapitlet er følgelig å skape en erkjennelse av og gjenkjennelse av selve forebyggelseslogikken slik at den ikke tar overhånd, men kan brukes med måtehold.

Neste kapittel handler om ulike måter å forstå bedringsprosesser på. Universitetslektor Odd Kenneth Hillesund og førsteamanuensis Bård Bertelsen tar utgangspunkt i en bedringsprosess, og belyser dette gjennom tre forskjellige begrepsapparater, heriblant begreper hentet fra det de omtaler som korrespondanseperspektivet. De argumenterer for at dette perspektivet inviterer til å nærme seg psykososialt helsearbeid på måter som anerkjenner at det vi jobber med, er liv, og at det som er hensikten med arbeidet, er å pleie dette livet slik at det vokser videre og blomstrer.

Funksjonell analyse er betegnelsen på ulike systematiske måter å innhente informasjon på for å forstå og analysere atferd, og i neste kapittel bruker førstelektor Silje Haugland denne teoretiske referanserammen for å sette søkelys på atferd som utfordrer hos personer med kognitive funksjonsnedsettelse. Kapitlet gir et overblikk på hva funksjonelle analyser er, og hvordan det kan benyttes for å bidra til bedre psykososial helse.

Det har vært mye forskning på skadevirkninger av alkoholbruk for den som drikker, men internasjonalt har det vært sterkere søkelys på negative konsekvenser for menneskene rundt. Professor Siri Håvås Haugland er i sitt kapittel opptatt av at barn er i en særlig sårbar situasjon fordi de ikke er i posisjon til å velge seg bort fra vanskelige livsforhold. Hun beskriver eksisterende forskning om psykososiale konsekvenser av foreldres alkoholbruk og presenterer nye funn basert på Fylkeshelseundersøkelsen i Agder.

Å ha et positivt kroppsbilde er én av mange faktorer som kan bidra til god psykososial helse. Det som ofte kalles kroppspress, kan bidra til det motsatte. I dette kapitlet retter førsteamanuensis emerita Venke Frederike Johansen og professor Therese Marie Andrews søkelyset mot hvordan kroppspress kommer til uttrykk i markedsføring av kosmetisk kirurgi. Kapitlet viser hvordan markedsføringen har et subtilt budskap om at kvinner bør granske seg selv for feil og mangler, og kirurgi kan være en løsning når kroppen ikke innfrir de kulturelle forventningene.

Del 2: Psykososial helse – arbeid med å fremme og bedre menneskers livsvilkår

Fra å ha vært en kontroversiell tanke og praksis har «recovery» blitt den dominerende visjonen når det gjelder psykiske helse i lokale, nasjonale og internasjonale policydokumenter. Dette slår professor emeritus Alain Topor fast i det første kapitlet i del 2. I sitt kapittel setter han begrepet recovery og prosessen med å komme seg, i en sosio-materiell, relasjonell og kulturell sammenheng, og oppsummerer den kunnskapen som har vokst frem om faktorer og aktører som kan påvirke prosessen med å komme seg.

I kapitlet «Å bygge et psykisk helsevern nedenfra» blir vi kjent med et lavterskeltilbud i regi av psykisk helsevern for barn og unge på Sørlandet. Førstemanuensis Bård Bertelsen gir leserne innblikk i hvordan tjenester kan bli lettere tilgjengelig og utvikles i tett samarbeid med de som «har skoene på». Slik sett blir det et eksempel på hvordan tjenesteorganisering og tilgjengelighet til kompetanse kan styrke arbeidet med å fremme og bedre ungdommers livsvilkår.

Vi opprettholder oppmerksomheten overfor barn og unge også i neste kapittel, for her utforsker professor emeritus Antonio Barbosa da Silva og førstelektor emerita Erna Ulland hva som er god omsorg for barn som utsettes for omsorgssvikt. De retter søkelys mot de etiske problemstillingene som helse- og sosialarbeider med omsorg for barn og unge står overfor, og stiller spørsmålet: Hvilke etiske forpliktelser har helsearbeidere i møte med barn som utsettes for vold og omsorgssvikt, og hva kan hindre dem i å oppfylle disse forpliktelser?

Førstemanuensis Janne Lund og høyskolelektor og stipendiat Helen Kolb peker på betydningen av mestring og resiliens for psykososial helse i ungdomsår. Basert på teori av Michael Ungar og eksempler fra egne forskningsprosjekt vektlegges særlig de sosiale aspektene av mestring og resiliens. Disse systemene og sammenhengene kan være både støttende systemer i nettverk og i velferdsstaten, men også forståelser i samfunnet av hva det betyr «å klare seg», og hva som er «god mestring». Forfatterne reflekterer over nytten av begrepene psykososial mestring og psykososial resiliens.

Psykososialt helsearbeid har mange tilgrensende områder, og i kapittel 16 viser førstelektor (ph.d.) Per Arne Lidbom og universitetslektor Odd Kenneth Hillesund hvordan familierapien kan berike og utdype forståelser innen

psykososialt helsearbeid. De løfter frem sider ved familierapien, og dens historie, som kan være til nytte i videreutviklingen av arbeidet med å fremme og bedre mennesker psykososiale helse.

De siste tiårene har det blitt lagt stor vekt på å ta inn brukerperspektivet i offentlige helsetjenester, særlig innen psykososial helse. Dette har ført til en utvikling der erfaringer fra personer med brukererfaringer også inkluderes i undervisningen innen helse- og sosialfag. I dette kapitlet ser førsteamanuensis Siv Kristine Schrøder og professor John-Kåre Vederhus nærmere på hvilke muligheter og utfordringer som oppstår når personer med erfaringsbasert kunnskap inkluderes i undervisning.

Avslutningsvis foreslår professor Tore Dag Bøe, førstelektor (ph.d.) Per Arne Lidbom og spesialsykepleier og familierapeut Wenche Winterstø at psykososialt helsearbeid kan forstås som et arbeid for å skape sosiale rom som er livgjørende. Utgangspunktet er samtaler med en 15 år gammel jente og en helsearbeider, og ideer og begreper fra sosiologien til Johan Asplund og filosofien til Mikhail Bakhtin. Det understreker samtidig at det er nødvendig å skape smutthull der en kan tre inn og ut av det sosiale samspeillet for å unngå at de sosiale rommene blir små fangehull.

